

ARŞİV KAYITLARINDAN / FROM ARCHIVE RECORDS

Ulusal Bilgi Ağı Raporu 1982 National Information Network Report 1982

Aynur ERTUNÇ

Öz

Bu rapor, TÜBİTAK için Türkiye bilgi ağıının oluşturulmasına yönelik önerileri içermektedir.

Anahtar sözcükler: *Bilgi ağları, Ulusal bilgi ağları, Bilgi toplumu*

Abstract

This report was written for TUBITAK about the national information network in Turkey (1982).

Keywords: *Information networks, National information network, Information society*

* Aynur Ertunç (1942-2006) Kütüphaneci; TÜBİTAK - TÜRDOK

ULUSAL BİLGİ AĞI RAPORU

(NATIONAL INFORMATION NETWORK REPORT)

-1982-

Aynur Ertunç

Aytaç'a
Sevgilerimle
tu

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	188
2. DÜNYADAKİ GELİŞMELER	190
3. TÜRKİYE'DE DURUM.....	191
3.1. Bilgi ve Belge Üretimi	193
3.2. Kağıt Üretimi	194
3.3. Donanım ve Bilgi Teknolojisi.....	194
3.4. İşlemler ve Hizmetler	196
3.5. Bilgi Görevlileri.....	198
3.6. Bilgi Kullanıcıları.....	199
4. BİLGİ AĞI İÇİNDE YER ALACAK KURULUŞLAR.....	200
4.1. Derleme Müdürlüğü-Büroları-Servisleri	200
4.2. Derleme Kütüphaneleri	200
4.3. Milli Kütüphane	200
4.4. Üniversite Kütüphaneleri	201
4.5. Arşivler.....	202
4.6. Halk ve Çocuk Kütüphaneleri	203
4.7. Özel Kütüphaneler	204
4.8. TÜBİTAK Dokümantasyon Merkezi	205
5. SONUÇ	208
6. ÖNERİLER	210

EK: TANIMLAR

Bu rapor, Bilim Kurulu'nun 11-12 Ocak 1982 gün ve 315 sayılı toplantısında "ulusal bilgi ağı" ile ilgili çalışmalara hız verilmesi doğrultusunda aldığı karar ve T.C. EĞİTİM Genel Sekreter Teknik Yardımcılığının isteği üzerine konuya kütüphanecilik bilimi açısından ışık tutmak amacı ile hazırlanmıştır.

70 li yıllarda "Ağ" ve "Sistem" terimleri eşanlamli gibi birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Amerikan kongre Kütüphanesinde uzun yıllar hizmet veren Henriette Arram 1970 yılında yazdığı bir makalede "ağ" teriminin genel olarak kabul edilmiş bir tanımlı olmadığını, bu durumun kavram kargaşası yarattığını belirtmiş, başına "bilgi" sözcüğünün eklenerek, terime meslek dilinde açıklık kazandırılmasını önererek bilgi ağını şöyle tanımlamıştır: En az iki kütüphanenin bazı işlevsel amaçlarla, aynı standartları uygulayarak bilgi değiş tokuşunda bulunmasıdır. Bu tanımla yazar ilk kez, örgütlenme, iki yönlü işlem, iletişim sistemi ve hangi bilgilerin hangi kütüphanede bulunduğunu saptamaya yarayan yöntemler gibi bilgi ağının bazı niteliklerine dikkatleri çekmiştir.

Bu raporda, Ulusal Bilgi Sistemi bir ülkedeki alt bilgi sistemlerinin eşgüdümünü sağlayan ve bilgi kullanıcısına daha doğru, daha hızlı ve daha ekonomik hizmet verme olanakları yaratan sistematik yaklaşım, Ulusal Bilgi Ağı ise, sürekli geliştirilen ve güncel tutulan veri tabanı, kütüphane dermelerinin (Kolleksiyon) makinaca okunur katalogları ya da büyük kütüklerden oluşan uçlar (nodes) ile bunların bağlantılarından (links) oluşan bütün anlamında kullanılmıştır.

Ulusal bilgi ağı geliştirilmesi bir bilişim mühendisliği uygulaması olmakla birlikte, başta kütüphanecilik olmak üzere başka dallarda yetişmiş uzmanların ortaklaşa çalışmalarını gerektirir. Hızlı, güvenilir ve kolay erişilir bir hizmet için bilgisayar çok önemli bir araç ise de ulusal düzeyde bilgi akımını sağlayacak sistemi ille de bilgisayarlı bir uygulama gibi düşünmek hatalıdır. Ayrıca, bilgi teknolojisinin geleneksel ve zayıf alt yapıya uygulanması yüksek maliyete ve kötü sonuçlara yol açtığından son derece sakıncalıdır. Bu nedenle raporda kütüphanecilik bilimi açısından alt-yapı sorunlarına değinilecek, bilgi bankaları içeride bilgi akımını sağlayacak ulusal sistemin nasıl geliştirileceği araştırılacaktır. Zira bu sistem içinde yer alan kütüphaneler ancak makinaca okunur kataloglar hazırlayınca uç olabilecek ve aralarında bağlantı kurularak ulusal bilgi ağı oluşturulacaktır.

Elektronik teknolojisindeki gelişmeler bilgi depolama ve iletme açısından heyecan verici olanaklar ortaya koymaktadır. En son yapılan Delphi araştırmasına göre elektronik metinlerle ilgili kestirimler şöyledir:

- 2000 yılında, mevcut öz ve dizinlerin % 50 si yalnızca elektronik biçimde hizmete sunulacak, bu oran % 90 düzeye ancak 2000 yılından sonra erişecektir.
- Her konudaki mevcut süreli yayınların % 25 i ancak 2000 yılından sonra yalnız elektronik biçimde hizmete sunulacaktır.
- 1990 larda mevcut başvuru eserlerinin sadece % 25 i yalnız elektronik biçimde üretilecek, bu oran % 50 ye ancak 2000 yılından sonra erişecektir.

- 1995 lerde teknik raporların % 50 si yalnız elektronik biçimde bulunacak, bu oran % 90 a ancak 2000 yılından sonra ulaşacaktır.¹

Görülüyorki basılı gereçler 2000 yılına kadar önemini koruyacaktır.

Ulusal bilgi ağı geliştirme çalışmalarına başlanması, bilgilerin sadece elektronik biçimde sunulduğu günlere bugünden hazırlanma açısından son derece önemli bir gelişmedir. Atılacak ilk adım ise en kısa sürede ulusal bilgi akımını sağlayacak sistemi geliştirmektir.

Ulusal bilgi sistemi, ülkedeki tüm bilgi ereksinimini karşılayan dev bir merkez değildir. Önceliklerin saptandığı, mevcut bilgi kaynaklarının sorun çözmeğe yönelik ve eşgüdümlü kullanımını sağlayan, insan beyni içeride her tür bilgi kaynağının yer aldığı bilgi sorunlarına sistematik fakat esnek yaklaşım olanağı yaratan bir plan uygulamasıdır. Gerçekci bir plan yapıldığı takdirde yeni yatırımlar gerektirmediği gibi bilgi hizmetlerinin çok daha ekonomik sunulmasını sağlar.

Planlama, saptanan amaçlara ulaşmak için bir araç ve bitmeyen bir süreç olduğuna göre, gerçekci bir planın sağlam verilere dayandırılması zorunludur. Oysa, ülkemizde ne kadar bilgi hizmeti veren birim/kuruluş, bu hizmeti vermek için eğitilmiş insangücü olduğu, hatta yılda kaç derginin yayınlandığı bile kesin rakamlarla belirtilememektedir. Raporu hazırlarken kullanmak zürunda olduğumuz sayısal veriler ya hiç bulunamamış ya da oldukça güncelliğini yitirmiş veriler kullanılmak zorunda kalmıştır. Bütün bu belirsizlikler içinde planlılara önerilerde bulunacak kişi ve kuruluşların işi oldukça güçleşmektedir.

İşçi güçleştiren bir başka konu, bilgi hizmetlerinde süregelen kavram kargaşasıdır. Bir yandan ulusal bilgi sistemi geliştirmekten söz ederken, öte yandan her kuruluşumuzda mevcut özel kütüphanelerin yanı başında "Dokümantasyon Merkezi" kurmak adeta moda haline gelmiştir. Kuşkusuz, kaynak, insangücü savurganlığına yol açan bu fevkalade yanlış anlayışın arkasında, kütüphaneleri sadece kitapla sınırlı tutan ve dokümantasyon merkezlerini "genellikle kitap dışı belgelerin izlenip, toplanıp düzenlenip, sistematik bir biçimde depolandığı yer yada kuruluşlar" diye tanımlayan görüşler vardır. Oysa otoritelerce yapılan tanımların hiçbiri yayın türüne dayandırılmamıştır. Çünkü Mısır ve Mezopotamya'nın papirüsü, Pabil ve Asur'un kil levhaları, Bergama'nın parşömeni, kağıt ve matbaanın icadı ile yerlerini kitaba bırakmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile değişik formlar bilgi depolamada kullanılmış ve en doğal kütüphane araç ve gereçleri arasına girmiştir. Mikroformlar, plaklar, slaytlar, filmler, konuşan kitaplar (kasetler) TV kameraları ve bilgisayarlar bunlar arasında sayılabilir.

Bu raporda kullanılan temel kavramların tanımları, çevrilirse anlam yitirir endişesi ile özgün dilinde EK: 2 de sunulmuştur. Üteki tanımlar ilgili bölümlerde verilmiştir.

1. UNESCO. International Congress on Universal Availability of Publications. Paris, 3-7 May 1982 Main Working Document. 23.

2. DÜNYADAKİ GELİŞMELER

II. Dünya Savaşı sırasında bilgi eksikliğini çok acı bir biçimde duyan ve ne denli önemli olduğunu bilincine varan ülkeler, savaştan sonra bir yandan bu eksikliklerini gidermek için çaba harcarken, öte yandan savaşın yıkıntılarını onarmak ve hızlı kalkınmak için bilimsel araştırmalara önem verdiler. Literatürde "bilgi patlaması" diye anılan olay ortaya çıktı. Sonuç peşinden pekçok sorunu birlikte getiren ve milyarla ifade edilen değişik türdeki belge üretimi idi.

Bilgi akımını sağlamakla yükümlü kütüphanelerin en büyük sorunu kuşkusuz, ekonomik sorundu. Hiçbir kütüphanenin bütçesi kullanıcısının gereksinimini karşılayacak dermeyi (kolleksiyon) geliştirmeye yetecek gibi değildi. Bazı ülkeler bir dizi önlemler aldılar, örneğin ABD "Farmington Planı", Hollanda "Sondersammelgebiete" diye anılan bu planlar çerçevesinde belli kütüphanelere belli konuda veya dilde derme geliştirme sorumluluğu veriyor ve böylece gereç sağlamak için yapılan harcamaların daha akılcı kullanılmasına özen gösteriliyordu.

Başka bir sorun depolama alanında ortaya çıktı. Bu kadar çok sayıdaki belgenin özgün kopyalarını saklamak için, ne kadar büyük binalar yapılırsa yapılsın, koleksiyona her yıl eklenen belge sayısı, güncelliğini yitirdiği veya kullanılmayacak kadar yıprandığı için çıkarılan belge sayısından daha fazla olduğundan binaları büyütmek sorunu çözümüylemezdi. Böylece mikroformlar ortaya çıktı. Ucuz ve kolay taşınabilir olmalarına karşın, basılı gereçlerle kıyaslandığında, çabucak gözden geçirme ve sürekli okuma açısından cazip olmayışları ve mikroform okuyucusu kullanmak zorunda kalınması gibi sakıncaları nedenleriyle bugüne değin popüler bir biçim haline gelememiş ve kullanılma alanları sınırlı kalmıştır.

Değişen koşullara paralel olarak bilgi taleplerinin biçimi ve hızı da değişti. Bu taleplere yanıt verebilecek servisler geliştirildi. Öz bütçeleri, özümlemiş bilgi ve hazır bilgi paketleri, çeviri hizmetleri bunlara sadece birkaç örnektir.

Büyük boyuttaki sorunlardan bir başkası, bu belgelerin bibliyografik denetimi idi.

Pazı durumlarda, bilgiye anında ulaşım zorunluluğu bilgi işlem ve tekniklerinin değişmesine neden oldu. Teknolojinin hızla gelişmesi ve yeni teknolojilerin bilgi işlemde kullanılması yukarıda özetlemeye çalışılan sorunların, bilişim mühendisliği ve teknik bilimi bakış açısının sağladığı yaklaşımla çözümlenmeye başlandı. Uluslararası bilgisayara dayalı MEDLARS, INIS-AGRIS gibi dev bilgi erişim sistemleri geliştirildi. Amaç, her belgenin üretildiği ülkede ortaklaşa kabul edilen standartlara uyarak bir kez işlenmesi ve katılan ülkelerin kullanımına açık ve hazır bulundurulmasıydı. Böylece her ülke kendi ürettiği belgelerin bibliyografik denetimini sağlayarak evrensel bibliyografik denetime ulaşılacaktı. Ancak ikilemler hızla sürüyor ve bilgi erişim sistemlerinin eşgüdümü, özellikle geri kalmış ülkelerde sisteme katkıda bulunacak örgütlerin geliştirilmesi, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi gibi konular hala çözüm bekliyordu. Bu sorunları araştırarak çözüme ulaştıracak, uluslararası düzeyde eşgüdümü sağlayacak ve geri kalmış ülkelerin bu hızlı gelişmeye ayak uydurması için mali, bilimsel, teknik katkılarda bulunacak bir örgütlenme gereği ortada idi. Dünya Bilgi Sistemi (UNISIST) çalışmalarına 1966'da başlandı. UNESCO, ICSU ve daha sonraları Ford Foundation'un ortaklaşa desteklediği ve dört yıl süren olurluk incelemesinden sonra, 1971 yılında UNESCO bünyesinde UNISIST kısa adı ile anılan uluslararası program kabul edildi. 1972 yılında Unesco Genel Konferansı'na katılan 129 ülke temsilcileri dünya enformasyon sisteminin, ulusal bilgi sistemlerinin (NATIS) eşgüdümü ile ve Dünya Bilgi Sistemini kurmağa çalışan bir program olan UNISIST aracılığı ile gerçekleştireceğine karar verdi.

1974 de Paris'te toplanan uluslararası konferansta NATIS kavramını ve amaçlarını destekleyen pek çok öneri kabul edildi. NATIS in üye ülkelerce en etkin biçimde ve en geç Aralık 1978 e kadar uygulanabilmesi için UNESCO önce "National Information Systems: Objectives for national and international action" adlı broşürü sonra da aşağıdaki rehberleri yayınladı.

1. Urguhart, D.J. National information policy.
2. Tell, Björn. Design and planning national information systems, a paper for government planners
3. Sewell, P; Mabbs, A.W; Proome, E.M. Establishing a legislative framework for the implementation of NATIS.¹

UNISIST ve NATIS'ın birbirini bütünüleyen kavramlar olduğu, bilgi alanındaki sorunlara birincisinin uluslararası, ikincisinin ulusal düzeyde eşgüdümü ve bütünlük yaklaşımlarla çözüm bulunabileceği gerçeğinin benimsenmesi sonucu, 1976'da "Genel Bilgi Programı" (GİP) adı altında tek bir program içinde birleştirildi. Bu program çerçevesinde çalışmalar genişletilerek sürdürülmektedir.

3. TÜRKİYE'DE DURUM

Toplumdaki öteki kurumlar gibi bilgi akamını sağlamakla yükümlü gerek kamu gerek özel sektör kuruluşlarının varlık nedeni ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Dünyada üretilen bilgileri en akılcı, en hızlı, en ekonomik biçimle kullanabilmek sağlıklı ve hızlı kalkınmanın ön koşuludur.

Endüstriyel kalkınmaların teknoloji transferine oturtan çoğu gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de bilgi konusunda dışa bağımlıdır. Bilgi transferi, hem bilimsel araştırmaları yapabilmek, hem yerli teknolojiyi üretebilmek için zorunludur. Bilgi transferi aslında evrensel bir nitelik taşır. "Her ülke değişik boyutlarda dışa bağımlıdır. Ne var ki, bu bağımlılık ülkemizde çok yüksek düzeyde kendini göstermektedir".²

Ülkemizde bilgi üretiminin düşük düzeyde oluşu önemli bir sorundur. Dünyada üretilen bilgilerin daha ucuz, daha etkin ve daha hızlı kullanılması da en azından üretimi kadar önemlidir. Çünkü çağımızda bilgi, para ile alınıp satılabilen çok değerli ekonomik bir mal olarak değerlendirilmektedir.

Özellikle üniversite ve özel kütüphane dermelerinin büyük bir çoğunluğu yurt dışında üretilen bilgi kaynaklarından oluşmaktadır.

Ulusal sağlama politikasından, kullanma sıklığını belirleyen istatistiksel verilerden yoksun olarak, yurt dışından rastgele siparişlerin yapıldığı bir gerçektir.

Yurtdışından satın alınan kitapların kaç tane ve hangi kütüphanelerde bulunduğunu gösterir bir toplu katalog yoktur. TÜBİTAK Dokümantasyon Merkezi üç büyük ilimizin, İstanbul, Ankara, İzmir Süreli Yayınlar Toplu Katalogunu hazırlamışsa da bu kataloglar analiz edilerek, satın almada ne kadar gereksiz ikilem yapıldığı, böylece her yıl ne kadar dövizin boşuna harcandığı araştırılmamıştır. Kuşkusuz

1. Unesco. Establishing a legislative framework for the implementation of NATIS. Paris, 1978. 2-3.
2. "Türkiye'de Araştırmada Dışa Bağımlılık ve Punu Azaltma Yolları" Konusunda Toplanan Geçici İhtisas Komisyonu Raporu. 30.6.1981. Teksir. Ankara. TÜBİTAK. 5.s.

bazı yayınların birden fazla kopyasını almak gereklidir, ama zaten kısıtlı olan kütüphane bütçeleri kullanıcının gerçek gereksinimlerini karşılayacak biçimde harcanmalıdır. Burada kullanıcının gerçek gereksinimi ile kullanıcı isteğini birbirinden ayırtmek gerekir. Zira kullanıcı çoğu zaman gerekli olmayan bilgiyi de ister.

Ülkelerin **bilgi gereksinimleri**, GSMH lalarından çok daha hızlı büyümekte bunun sonucu kısıtlı bütçe, insangücü ve derme ile hizmet sunmaya çalışan kütüphaneler hiçbir biçimde tek başlarına yeterli hizmeti sunacak düzeye ulaşamamaktadır.

Bu gerçek yurdumuzda çok önceden farkedilmiş ve 1973 İcra Planına konulan bir tedbir ile bilgi akım sisteminin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Aynı yıl, DFT Sosyal Planlama Dairesi Kalkınma Bilimleri Merkezi "Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu" kurmuştur. DFT, TÜRDOK, Millî Kütüphane, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği ile Doç. Dr. Fevzican Akyüz ve Aydın Köksal bilimsel ve teknik bilginin değişik yönlerini inceleyen, kurulan alt komisyonlarda konu ile ilgili daha ayrıntılı raporlar hazırlanmışlardır.

Tüm bu olumlu girişimlere karşın, 1973 den sonraki plan tedbirleri birbirinden soyutlanmış kütüphaneler arasında eşgüdümü ve istenilen düzeyde işbirliğini sağlayıcı nitelikte değildir. Bunun en büyük nedeni kanımızca, bilgi akımını sağlayacak sistem sorununa makro düzeyde yaklaşılarak çözüm bulma gereğinin iyice kavranmamış olmasıdır.

Araştırma ve bilgi (bilim) politikaları belirlenip, bunların kağıt sanayii, kitap üretim programları ve genel eğitim ve kültür politikaları ile aralarındaki ilişkiler kurularak planlı bir uygulamaya geçilemediği için gerekli altyapı hazırlanamamıştır.

TÜBİTAK Dokümantasyon Merkezi'nin (TÜRDOK) Ankara'daki kütüphaneler arasında geliştirdiği işbirliği kayda değer, ancak gönüllü işbirliği kişilerle sınırlıdır ve kütüphane müdürleri alınan kararları uygulayabilmek için üst yöneticilerini ikna etmek zorundadır. İşbirliğinin sürekliliği garanti altına alınmalı, kişilere bağlı olmaktan kurtarılmalıdır.

Ulusal bilgi sistemi bir ülkede bilgi akımında yer alan tüm kuruluşları, kaynakları, eylemleri, işlemleri ve kullanıcı gruplarını kapsar.

BİR ÜLKEDEKİ BİLGİ AKIMI^x

Bilgi kaynakları veya bilgi üretenler (yurt içi yurt dışı)		
Kaydedilmiş bilgi (yayınlar)	Kaydedilmiş fakat yayınlanmamış bilgi (rapor v.b.)	Kaydedilmemiş ve resmi olmayan bilgi (Konuşmalar, konferanslar, özel yazışmalar)
Yayın ve Kitabevleri		
Kütüphane		
Dokümantasyon		
Arşiv		
Bilgi Kullanıcıları		

Şekil 1

Bir ülkedeki bilgi akımı yukarıdaki şemada görüldüğü gibidir. Şemadaki öğelere kısaca tek tek değinilerek ülkemizdeki bilgi akımının genel bir tablosunu çizmekte yarar görülmüştür:

3.1. BİLGİ VE BELGE ÜRETİMİ

45 milyon nüfuslu ülkemizde araştırmacı sayısı yaklaşık 2500'dür. Bu sayı 4 milyon nüfus İsrail'de 10000'dir. OECD ülkelerinde bilimsel araştırmaya ayrılan para ortalama olarak GSMH'nin % 2,5'dir. OECD'ye dahil 24 ülke arasında yalnızca Türkiye'de bilimsel araştırma ve geliştirmelere % 0,2 oranında para ayrılmaktadır. 1977 yılında A G harcamalarına ayrılan bütçe ödeneklerinin küçük bir oranının üniversitelere ayrılması üniversitelerin temel işlevleri arasında sayılan araştırma faaliyetlerini büyük çapta engellemiştir.

KİTAP - DERGİ VE GAZETE YAYINI

YILLAR	KİTAP	DERGİ - GAZETE
1975	6645	2362
1976	6320	2413
1977	6830	2352
1978	5033	2256
1979	5071	2256
1980	4318	2019

TAPLO - I

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi 1975-1980 yılları arasında birim kitap üretiminde azalma, buna karşılık dergi gazete üretiminde artış olmuştur. 1980'de ikisinde de azalma olmuştur.

^x "The role of national libraries in national and international systems: a policy statement approved by directors of national libraries meeting in Lausanne 20-21 August 1976. Unesco Publ. Libr. Vol.31, no.1, 1977. 11 s.

Nitelik açısından incelendiğinde, kitapların büyük bir çoğunluğunun ders kitapları ve yardımcı ders kitaplarından oluştuğu görülecektir.

"Farası devlet tarafından verilen çeşitli kurum ve fakültelerin çıkardıkları mesleki dergiler yazık ki bilimsellikten son derece uzaktır. Bu bakımdan büyük bir savurganlık vardır. Üstelik bu dergilerde çıkan hiçbir makale bilimsel hüviyet taşımaz."¹

Konu bibliyografyalarını derlerken aynı çalışmanın 4-5 kez yayınlandığına tanık oluyoruz. Bilimsel toplantılara sunulan çoğu bildiriler içinde gözlemlerimizin aynı olduğunu esefle belirtmek zorundayız.

Nitelik açısından çizilen karanlık tablo nicelik açısından bakıldığında farklı değildir. Kitap ve dergilerin trajikarı bulunamadığından kişi başına düşen oranlar saptanamamıştır.

3.2. KAĞIT ÜRETİMİ

Belge üretiminde kullanılan en önemli madde kağıttır. 15-17 Haziran 1981 tarihleri arasında Kültür Bakanlığınca düzenlenen "Kitap Sempozyumu"nda yayıncıların en büyük yakınımları kağıt konusunda olmuş, boyalı basının SEKA'dan rahatça kağıt sağladıkları, yayımcıların ise karaborsadan kağıt almak durumunda kaldıkları, bu durumun yayın hayatımızı çok olumsuz yönde etkilediği vurgulanmıştır. 3. Kalkınma Planında belirlenen kağıt üretimi hedefinin gerisinde kalmış, 1979 da kağıt talebi 510.060 ton olmasına karşın 442.017 ton üretim yapılabilmekmiştir.² Gerçekten yetersiz üretim ve fiatlardaki aşırı artışlar yayın dünyamızı olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. TÜBİTAK kütüphanesinin abone olduğu Türkçe süreli yayınların % 50 sinin yayını sürdürmediği yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak, Aylık Duyuru Pülten'lerine giren künye sayısı 1980 yılında bir önceki yıla göre % 50 oranında azalmıştır.

Nitekim 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1980 Programı'nda da "Kültür hayatımıza katkısı olan yayınların, plan ilkeleri doğrultusunda, kağıt fiatlarında, basım ve dağıtımına kadar maliyetleri düşürücü gerekli tedbirler alınmadığından bu alanda toplumun satınalma gücünü aşan fiat artışları önlenememiştir. Buna karşılık kağıt fiatlarındaki indirimde, imtiyazlı bir şekilde yararlananların imkanları büyük boyutlara ulaşmıştır"denilerek yukarıda söylenilenler doğrulanmaktadır.

3.3. DONANIM VE BİLGİ TEKNOLOJİSİ

666 sı İstanbul, 411 i Ankara, 242 sı İzmir'de olmak üzere üç büyük kentimizde yoğunlaşan toplam matbaa sayısı 2311 dir. Kütüphanelerimizdeki dizgi, fotokopi, mikrofilm, mikrofiş çoğaltma ve okuma makinalarının adedi kesin bilinmemektedir. Bazı makinaların ise tamiri yapılamadığından çürümeye terk edildiği, Milli Kütüphane'mizde dahi fiş çoğaltma makinası bulunmadığı için kartların mumlu kağıda yazılarak çoğaltıldığı bilinmektedir.

1. Türkiye'de Araştırmada Dışa Bağımlılık ve Funu Azaltma Yolları. 5.s.

2. DPT 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı

Ulusal bilgi ağında belli bir bilgi teknolojisinin uygulanması gereklidir. Bilgi teknolojisi, yazılım ve donanım açısından girdi, işlem ve çıktı olarak gruplandırılabilir. Önemli girdi donanımları delgi makinaları, optik karakter okuyucuları, maknatışlı şerit veri girişi ve terminal girişidir. Önemli çıktı donanımları, yazıcılar, bilgisayar çıkışı mikrofilm ve alfanumerik ve grafik bilgiler için terminal göstercisi katot ışın tüpleridir.

1975 de yayınlanan "Türkiye Bilgi İşlem Merkezleri Klavuzu'nda, 101 EFİM bulunduğu saptanmıştır"¹

TÜBİTAK tarafından desteklenen Türkiye'de Elektronik Bilgi İşleme 1971 adı projede EPİ merkezlerinin kuruluş nedenleri arasında rutin muhasebe işlerinin daha rasyonel olarak yapılması (% 16.5) ve insan gücünden ve bilgi işlem giderlerinden tasarruf (% 10.9) yaygınlıkları yönünden, sıra ile ikinci ve dördüncü sırada gelmektedir.

"Buna karşılık, yönetim ve karar almaya esas olacak bilgilerin derleme, analiz ve üretimi ile ilgili nedenler yukarıda sözü geçen nedenle.in çok gerilerinde kalıyorlar. Bu sonuçlar, Türkiye'deki EPİ uğraşlarının amaç ve ulusal ekonomiye katkıları yönünden, olumlu göstergeler değildir!" denilerek önemli bir konunun altı çizilmiştir.

Teknik ve okuyucu hizmetlerinde dünyada yaygın olarak kullanılan bilgisayarlar, ülkemizde, Hacettepe ve Boğaziçi üniversite kütüphanelerinde, Türkiye Çimento Müstahsilleri Çimento Araştırma ve Geliştirme Merkezi, Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası'nın 1981 yılında kurduğu ihraç pazarları ile ilgili bilgileri derleyen Dokümantasyon Merkezinde kullanılmaktadır. TEBM Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi'nde kataloqlama ve seçimli bilgi duyuru hizmetleri bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Ulusal ve uluslararası bilgi ağlarının alt yapısını posta hizmetleri, telefon, teleks, radyo, terminaller, tele-faksimile gibi iletişim ve uziletişim teknikleri oluşturur. En basitinden en karmaşığına kadar bu tekniklerin etkin kullanımı, bilgi ağı projesini yürütenlerin elinde değildir.

Posta hizmetlerinin yaygınlığı ve hızı, telefon, teleks bağlantılarının yurt düzeyine yayılış oranı, bilgi dolaşım hızı ve alanını belirliyen faktörlerdir.

Ülkemizde telefon abone sayısı 1 milyon 155 bin, teleks abone sayısı 6.000 dir. Uluslararası telefon bağlantıları yarı otomatik 25 ülke ile tam otomatik 6 ülke ile sağlanabilmektedir. Uydular aracılığı ile doğrudan iletişim olanağı olan dış ülke sayısı 8 dir. 140 ülke ve merkez ile tam otomatik, 42 ülke ile de operatör aracılığı ile yarı otomatik teleks iletişimi yapılabilmektedir.

Ülkemizdeki radyo alıcı sayısı 4198272, televizyon alıcısı ise 1313523 dir.²

1. Türkiye Bilgi İşleme Merkezleri Klavuzu. Ankara, ODTÜ, 1975. XV, 115.

2. DPT 1981 Programı. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) 331-334.

3.4. İŞLEMLER VE HİZMETLER

İlk işlem bilgi belgelerin sağlanmasıdır. Pazar kütüphaneler yasal düzenlemelerle derleme nüshalarını bedava alır. Satınalma, bağış ve değişim yolları ile de belge sağlanabilir. Belge sağlama ilk adım belgelerin varlığından haberdar olmaktır. Bunun için değişik türdeki bibliyografyalar yayıncı katalogları kullanılır. İkinci adım seçmedir. Kütüphane, hizmet sunduğu kesimin gereksinimlerine göre ve önceden belirlenmiş politikalara uyarak hangi belgelerin alınacağına karar verir. Bu belgelerin daha önce sisteme girip girmediği kontrol edilip, bulunmadığı saptanan belgeler sipariş edilir.

Ancak, bir yandan yayın üretiminin diğer yandan yayın fiyatlarının sürekli artışı kütüphaneleri yayın sağlama konusunda gittikçe zor duruma düşürmektedir. ABD'de 1970 den bu yana kitap fiyatları üç kat, İngiltere'de 1980-81 arasında % 30 oranında artmış, kütüphane bütçeleri ise azalmıştır. Örneğin 1979 dan günümüze kadar İngiliz üniversite kütüphane bütçeleri % 25 azalmış; bu yayın sağlama işlemlerine % 33 oranında yansımıştır.¹

Kullanıcının gerçek bilgi gereksinimine göre ulusal sağlama politikası belirlenmelidir. Bu politikayı saptamak için hazır reçete yoktur. Her ülkenin ulusal değerlerine, politik ve ekonomik yapısına, kütüphane sistemine göre değişiklik gösterir. Ancak ülkedeki bilim politikasından soyutlanamaz, her ikisi uyum içinde birbirini tamamlayacak biçimde belirlemek zorundadır.

Gelen belgelerin niteleyici kataloglaması, içerik analizi yapılarak sınıflandırma numarası ve konu başlığı verilir yani indekslenir. Gerekli sayıda katalog fişleri çoğaltılır ve belli düzenlemelere göre fişliklere yerleştirilir. Belgeler rafa konmayla hazırlanır. Raf düzeni değişiklikler göstermekle birlikte en geçerli yöntem açık raf sistemi kullanmak ve türü ne olursa olsun aynı konudaki fide ürünlerini birarada tutmaktır. Bu işlerin tümüne "Teknik Hizmetler" denir. Teknik hizmetler okuyucunun istediği bilgiyi içeren belgeye en çabuk biçimde ulaşabilmesi için yapılır. Genellikle geleneksel kütüphanelerde okuyucu hizmetleri "müracaat" yani belli bir konuyu araştıran veya bir sorusu olan kullanıcının gereksinim duyduğu bilgiye ulaşmasına kaynak göstererek yada doğrudan aranan bilgiyi vererek yardımcı olmaktır. Belge başvuru kütüphanede yoksa, başka merkezlerden kütüphaneler arası ödünç alma yoluyla sağlanır.

II. Dünya savaşından beri hem yurtiçi hem yurtdışı kütüphanelerarası ödünç verme işlemlerinde sürekli gelişmeler artık bir kütüphanenin yada bir ülkenin tek başına yeterli olamadığının kanıtıdır. Hernekadar ülke sınırlarını aşan kütüphanelerarası ödünç verme sistemleri geniş olanaklar sağlıyorsa da dış ülkelere ödünç alma oranı % 30 un üzerine çıkarsa, bu yalnızca yüksek düzeyde dışa bağımlılığı göstermez, aynı zamanda ekonomikde değildir.²

Ulusal bilgi akım sistemi planlanırken, kütüphanelerarası ödünç verme sistemi üzerinde önemle durulması gerekir. Ulusal ödünç verme sisteminin ülkedeki belge sağlama, belge ayıklama ve saklama politikaları ile yakın ilişkileri dikkate alınmalıdır.

1. UNESCO International Congress on Universal Availability of Publications. 3-7 May 1982. Paris. Main Working Document. 55.

2. Aynı Es. 58.

Bugüne değin dört kütüphanelerarası ödünç verme modeli geliştirilmiştir. Bu modellere aşağıda kısaca değinilecektir:

Model A: Tek bir kütüphaneye konsantrasyon

Özellikle belge ödünç vermek amacı ile merkezi bir derme oluşturulur. Tüm ödünç vermeler bu merkez aracılığı ile yapılır. "U.S. Center for Research Libraries" de olduğu gibi işbirliğine katılan kütüphanelerce ortaklaşa, yada "British Library Lending Division" da olduğu gibi devlet tarafından finanse edilebilir.

Model E: Sadece birkaç kütüphaneye konsantrasyon

Ülkede zengin dermesi bulunan üç, dört kütüphane ödünç verme işlevini yürütür. Örneğin, Danimarka'da "Royal Library", Aarhus'taki devlet ve üniversite kütüphaneleri ile teknik kütüphane ülkedeki yayınların büyük bir oranını bulundurmaktadır.

Bu sistemin iyi işler olabilmesi için güçlü bir merkezi planlama ve eşgüdüm zorunludur. Kütüphanelerden biri millî kütüphane olursa sistemin başarılı olması daha kolaydır.

Model C: Planlanmış Ademimerkeziyetçi Sistem

Değişik biçimlerde planlanabilir. Örneğin Federal Almanya'da bazı kütüphaneler belli konularda derme geliştirme görevini üstlenmiş ve ödünç verme işlevleri arasında sayılmıştır. Model E'ye göre kütüphane sayısı daha fazladır ve genellikle hiyerarşik örgütlenme yapısına sahiptir.

Model D: Planlanmamış Ademimerkeziyetçi Sistem

Dünyadaki mevcut sistemlerin çoğunluğu bu yapıdadır. Ödünç vermek üzere özel bir derme geliştirme çabası olmaksızın ülkedeki kütüphaneler birbirlerinin dermesinden kaynak ödünç alıp verirler.

Her modelin kendine göre yarar ve sakıncaları vardır. İlk üç model planlanmış sistemler olup ödünç vermek için özel derme geliştirmeyi gerektirir. "Dermelerin işbirliğine katılan kütüphanelerde mi yoksa merkezi bir kütüphanede mi bulundurulmalıdır" sorusu işin temelini oluşturur. Bu konudaki önemli sorulardan bir başkası da ödünç vermek için ne tür belgelerin sağlanması gerektiğidir. İşbirliğine dayalı programlarda daha ziyade az kullanılan belgeler üzerinde durulmaktadır. Oysa yapılan araştırmalar, ödünç istenilen belgelerin çoğunlukla az kullanılan belgeler olmadığını ortaya koymuştur. Bu nedenle az kullanılan belgelere dayalı olarak geliştirilen sistemler, isteklerin büyük bir oranın karşılamakta başarısızlığa uğramaktadır.¹

Ülkemizde model D uygulanmaktadır. Bu modelde istenilen belgenin hangi kütüphanede bulunduğunu saptamaya yarayan bir ortamın gerekli oluşu belki de en büyük sakıncasıdır. En yaygın olarak kullanılan ortam toplu kataloglardır. Çevrim içi (on-line) bilgi sistemi gelişmedikçe toplu katalogların derlenmesi, güncel tutulması, birden fazla kütüphanede kullanılması, kapsam yetersizliği gibi sakıncalar yaratır. Ayrıca maliyetin bunca kütüphane arasında paylaşılması da söz konusu değildir. Yukarıda değinilen sakıncaların doğruluğu TÜRDOK toplu katalog çalışmalarını sırasında yakından izlenmektedir.

1. Kütüphanelerarası ödünç verme ile ilgili bilgiler 3-7 Mayıs 1982'de Paris'te yapılan Uluslararası UAF Kongresinde dağıtılan aşağıdaki belgeden derlenmiştir.

Line, M.E. ve diğerleri. National Interlending Systems: A comparative study of existing systems and possible models. Paris, UNESCO, 1980, 134.

Okuyucu hizmetleri değişen koşullara paralel olarak değişmiştir. Bilgi duyuru hizmetleri özgün belgeleri kullanarak değişik biçimlerde yeni belgeler üretme (dokümantasyon) örneğin bibliyografyalar, öz bültenleri, dergilerin içindekiler sayfaları düzenleyerek hazırlanan duyurular (Current Contents gibi) olabileceği gibi, değişik bilgi kaynakları kullanılarak özel sorun çözmeye yönelik olarak hazırlanmış bilgi paketleri, telefonla bilgi verme, yayın tarama ve seçimli bilgi duyurusu biçimlerinde de yapılabilir.

Türkiye'de üretilen yılda yaklaşık 6.000 kitabın katalog ve tasnifi altı derleme kütüphanesinde ayrı ayrı yapılmaktadır. 503 halk kütüphanesinde ve öteki tür kütüphanelerde aynı kitaplar ayrıca kataloglanıp tasnif numarası almaktadır. Bir kitap için aynı işlemlerin binlerce kez yapılması zaten yeterli olmayan insan gücünün zamanını boşa harcamaktan başka bir şey değildir.

Özellikle üniversite ve özel kütüphanelerin dermelerinin (kolleksiyon) % 90'ından fazlası yabancı yayınlardan oluşmaktadır. Tüm teknik hizmetler bu tür kütüphanelerde de ayrı ayrı yapıldığından ikilemler önlenememekte ve ulusal düzeyde bütçe, insan gücü, depolama, niteliksiz hizmet sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunlar, Belçika, Çekoslovakya, Danimarka, Federal Almanya, Finlandiya, Hollanda, İran, İsrail, İsveç, Norveç'te bazı kütüphane hizmetlerinin merkezleştirilmesiyle çözümlenmiştir.

UNESCO ve IFLA, the Round Table of National Centres for Library Services (ROTNAC) ın ortaklaşa düzenledikleri Uluslararası Gezici Seminer'de merkezi kütüphane hizmetlerinin gelişmekte olan ülkeler için ne denli önemli olduğu tartışmasız kabul edilmiştir. Seminere Peru, Jamaika, Brezilya, Sierra Leone, Endonezya, Bangladeş, Türkiye, Gambiya, Trinidad ve Tobago birer temsilci ile katılmıştır. Her ülkeden ayrılırken verilen raporlarda "Hangi işlemler merkezleştirilebilir" başlıklı bölümde, dokuz ülke temsilcisi şaşılacak derecede fikir birliği içinde, birinci sırada kataloglamayı ikinci sırada yurt dışından belge sağlamayı uygun görmüşlerdir.¹

Merkezi kütüphane hizmeti sunabilmek için bilgi işlemlerinde standardlaşma zorunludur. Bilgi işlemlerinin tek biçimde yapılması bilgi ağı açısından son derece önem taşır. Hem ülke içindeki kütüphanelerin birbiriyle hem uluslararası sistemlerle uyum içinde çalışabilmesi uluslararası kabul edilmiş standartların uygulanması ile olanaklıdır.

BİLGİ GÖREVLİLERİ

Türkiye'de kütüphanecilik, arşivci ve belgeleme uzmanı yetiştiren üç kürsü bölüm vardır. Kurulduklarından bugüne değin DTCF kütüphanecilik kürsüsü 715, H.Ü. Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi; Kütüphanecilik Bölümü 94 mezun vermiştir.* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsü'nden mezun olanların sayısı bulunamamıştır.

1. IFLA ROTNAC. Report of the Travelling Seminar for librarians from developing countries. 23rd August-12 September 1981. 12.

* Sayısal veriler ilgili kurumlardan alınmıştır.

Bu eğitim kurumlarında lisans, lisans üstü ve doktora çalışmaları yapmak mümkündür. Ancak programlarında bir standartlaşma henüz sağlanmış değildir. Ayrıca mezun sayısı Türkiye'nin bugünkü gereksiniminin çok altındadır.

Ülkemizde enformasyon uzmanı yoktur. Bu boşluk bazı kurumlarca konu uzmanları ile doldurulmağa çalışılmaktadır. Ancak kendi konularında uzman olan bu kişilerin bilgi işlem tekniklerine yabancı olmaları ve kısa süreli kurslarla bu eksikliklerini tamamlıyamamaları verilen hizmetlerin niteliğini etkilemektedir. Ayrıca bilgi süreçleri ile uğraşan mesleklerin toplumda saygınlık kazanmış uğraşlar arasında olmayışı gibi psikolojik, 657 sayılı yasaya tabi bilgi merkezlerinde cazip maaş verilememesi gibi ekonomik nedenler, bu alanda çalışacak konu uzmanı bulmayı zorlaştırmaktadır.

Bilgisayarın bilgi işlemlerine uygulanması konularında deneyimli bilgisayar uzmanlarının sayıları da oldukça azdır.

3.6. BİLGİ KULLANICILARI

NATIS açısından bakıldığında ülkenin toplam nüfusuna yakın bir kesim bilgi kullanıcıları olarak ele alınmalıdır. Ancak toplumdaki değişik kesimlerde yer alan kullanıcı gruplarının bilgi gereksinimleri değişiktir. Aşağıdaki şekil çok kaba hatları ile bu kesimleri ve toplam sayılarını göstermektedir. Kolayca anlaşılacağı gibi her kesimde ilgi alanlarına göre çok değişik gruplardan oluşmaktadır.

Bu kesim ve gruplara bilgi/belge hizmeti sunacak birimler kurulmadan önce kullanıcı grupların bilgi gereksinimlerinin saptanması gerekir. Bu hizmetlerde temel öge kullanıcıdır. Bilgi merkezinin amacı bu amaca ulaşmak için verilecek servisler kullanıcı analizinden sonra saptanır.

Uygulayıcı: (çeşitli meslek grupları, hizmet ve sanayi sektörü üretici ve yetiştiriciler) Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1980 "Nüfusun iktisadi faaliyet kolları ve yaş gruplarına göre dağılımı 1975" tablosundaki toplam sayı kullanılmıştır. Şekil 2'deki öteki grupların toplamı 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1981 Programı'ndaki ilgili tablolardan yararlanılarak bulunmuştur.

4. BİLGİ AĞI İÇİNDE YER ALACAK KURULUŞLAR

4.1. Derleme Müdürlüğü-Büroları-Servisleri Ulusun kültürel varlığını oluşturan fikir ve sanat ürünlerinin en etkin ve sağlıklı bir biçimde toplumun bilgi ve yararına sunulması ve ulusal kültür birikiminin gelecek kuşaklara aktarılması amacı ile, bu ürünlerin derlenmesi gerekmektedir. Bu görev "Easma Yazı ve Resimleri Derleme Yönetmeliği" ile Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı "Derleme Müdürlüğü"ne verilmiştir. Derleme işi ayrıca Bakanlıkça uygun görülen illerde derleme büroları; ötek illerde ise il halk kütüphanesi müdürlüklerini sorumluluğu altındaki derleme servisleri, kütphanesi bulunan ilçelerde ilçe halk kütüphaneleri, kütüphanesi olmayan ilçelerde ise Kaymakamlıkların görevlendirileceği birimlerce yürütülecektir.

4.2. Derleme Kütüphaneleri

1934 yılında kabul edilen "2527 sayılı Easma Yazı ve Resim Derleme Kanunu" ile Milli, Peyazıt Devlet, Ankara İl Halk, İzmir Milli ve İstanbul Üniversitesi Merkez kütüphaneleri ile 1 Şubat 1976 da yürürlüğe giren 1934 sayılı yasa ile TEMM Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi ülkemizde yayınlanan fikir ve sanat ürünlerinden birer devlet nüshası alırlar.

Anılan yasanın kapsamına girmeyen, fakat bilgi iletişiminde son derece önemli olan görsel-işitsel gereçlerin derlenememesi büyük bir eksikliktir. Kaldı ki bu yasa ile tüm basılı eserlerin özellikle pahalı yayınların derlenemediği bir gerçektir. Yetersizliği çok önce hissedilen bu yasanın yerine 1956 dan buyana dört tasarı Bakanlar Kurulu'na sunulmuşsa da hiç biri yasalaşamamıştır.

29 Temmuz 1982 günkü Resmi Gazete'de yayınlanan "1982 Yılı Programında 2527 Sayılı Easma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun yerini alacak bir kanun tasarısı son şeklini almıştır" denilmektedir.

4.3. Milli Kütüphane

1970 Unesco Genel Konferansı'nda kabul edilen tanıma göre "Milli Kütüphaneler" yasa ile yada başka düzenlemelerle ülke içinde üretilen tüm, yurt dışında üretilen ülke hakkında ve ülkenin dilindeki fikir ürünlerini alan, saklayan organize edip araştırmacıların hizmetine sunan kuruluşlardır. Ulusal bibliyografik denetimi gerçekleştiren ve ulusal bibliyografyaları, toplu katalogları hazırlamak sorumlulukları vardır. Bu işlevleri yerine getirmeyen kütüphaneler "Milli" adını taşımasalar da Milli Kütüphane sayılmazlar.

Ülkemizde 1946 da Milli Kütüphane Hazırlık Bürosu'nun kurulması ile ilk çekirdek atılmış ve 1950 de kabul edilen "5632 sayılı Milli Kütüphane Kuruluş Kanunu" ile bugünkü statüsüne kavuşmuştur. 1952 de ayrı bir Enstitü olarak kurulan ve 18 Mayıs 1955 de kabul edilen 6568 sayılı yasa ile Milli Kütüphane'ye bağlanan "Bibliyografya Enstitüsü" Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası başta olmak üzere her türlü bilimsel araştırmaları kolaylaştırarak değişik bibliyografyaların ve ülke kütüphanelerinin toplu kataloglarının hazırlanması, ulusal ve uluslararası düzeyde kitap, süreli yayın, mikrofilm ve benzeri gereçlerin ödünç alınıp verilmesi ve değişimi ile görevlendirilmiştir.

"Türkiye Bibliyografyası" tam olmasa da 1928 den bugüne dek ülkede üretilen kitapların, "Türkiye Makaleler Bibliyografyası" 1952 den bu yana makalelerin bibliyografik denetimini sağlayan yayınlardır.

Bibliyografya Enstitüsü 1953 te Ankara ve İstanbul'da bulunan 120 kütüphanenin işbirliği ile başlattığı kitap ve süreli yayınlar toplu katalog çalışmalarını, katılan kütüphanelerin 9 a inmesi nedeniyle sürdürememiştir. 1972 yılında yaklaşık 650 kütüphaneden yabancı dil eserlerin birer fişini isteyerek yabancı kitaplar toplu kataloğu çalışmalarını başlatmışsa da katılan kütüphanelerin sayısı azaldığından başarı ile yürütülememiştir.

1971 yılında Milli Kütüphaneye bağlı birde "Devlet Dokümantasyon Merkezi" kurulmuştur.

Türkiye'deki ve yabancı ülkelerdeki bilimsel tebliğleri araştırma sonuçlarını, her türlü bibliyografyayı toplayarak bu bilgileri bilim adamlarının isteklerine hazır bulundurmak bakanlıklarda ve üniversitelerde yapılan araştırmaların duyurulmasını ve bu iletişim sisteminin kurulmasını sağlamak amacı ile 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı tedbirleri uyarınca kurulan bu merkez de sadece aylık "T.C. Devlet Yayınları Bibliyografyası"nı çıkarmaktadır.

4.4. Üniversite Kütüphaneleri

"Kütüphane Üniversitenin Kalbidir"

HARPER

Üniversite öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin bilgi gereksinimlerini karşılamak üzere üniversitelerce kurulan, geliştirilen ve yönetilen kütüphanelerdir. Üniversitelerin işlevlerine uygun olarak geliştirilmek zorundadırlar. O halde üniversitenin işlevleri nelerdir? Bu işlevler, 2547 sayılı YÖK Yasasının 4/7-C maddesinde "Yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak..." diye sıralanmıştır. Doğal olarak, eğitim yapmak bunların başında yer alar. Ülkemizdeki üniversite kütüphaneleri örgütlenme ve gelişmişlik düzeyi açısından farklılık gösterir. Sayıları çok az olmakla birlikte bazıları "Merkezi kütüphane"lere sahiptir, pek çoğunda da kürsü, bölüm, enstitü kütüphaneleri diye adlandırılan küçük birimler biçimindedir. Tablo 3 den görüleceği gibi 11 üniversite, 3 İTİA, 3 DMMA ve 1 fakülte (Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi) 22 enstitü ve 13 merkezi kütüphane olmak üzere 190 kütüphane saptanmıştır. Bu kadar dağınık yapı içinde bu kütüphaneler beklenen hizmeti veremez, ikilemler önlenemez ve en önemlisi canlı halde tutulamaz. Kütüphaneler canlı birer organizmadır ama onları canlı tutacak nitelikli kütüphaneciler olmazsa birer kitap deposu haline dönüşür ve ölürlür. O halde merkezi kütüphane avantajlarından yararlanıp bu küçük birimler mümkün olduğu kadar birleştirilerek büyük birimlere dönüştürülmelidir.

YÖK Yasası'nın 42/C maddesinde "yurt içi ve dışında yapılan bilimsel kongrelerdeki tebliğlerin birer örneğini bağlı bulunduğu birim yöneticisinin aracılığı ile rektörlüğe sunmak zorundadır" ve 42/d de ise "Çğretim elemanlarının bilimsel yayınları için üniversitelerde ve üniversitelerarası kurul'da özel arşiv tutulur" denilmektedir.

Organize edilip kullanmak isteyenlerin yararına sunulması koşulu ile özellikle bibliyografik denetimde güçlük çekilen bildirilerin yasa gereği rektörlüklerce derlenmesi olumlu bir gelişme olacaktır.

4.5. Arşivler

Ulusların, toplulukların ve bireylerin kendilerinden sonra da canlı kalabilen bellekleridir. Başbakanlık Müsteşarlık Makamına bağlı olarak kurulan "Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı", tüm Cumhuriyet dönemi arşiv malzemesinin saklanması, denetim altına alınması işlerini yürütmektedir. Osmanlı dönemine ilişkin arşiv belgeleri "Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü"nde saklanmaktadır.

ÜNİVERSİTE VE AKADEMİ KÜTÜPHANELERİNİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI*							
İli	Üniversite Akademik	Fakülte	Kütüphane	Bölüm	Enstitü	Merkez	Toplam
Adana	C.Ü.	1	2	-	-	-	3
Ankara	A.Ü.	8	28	3	3	-	42
	H.Ü.	-	-	-	2	1	3
	ODTÜ	-	-	-	-	1	1
Bursa	İTİA	-	-	-	-	1	1
Elazığ	DMMA	-	-	-	-	1	1
Erzurum	F.Ü.	1	-	-	-	-	1
Eskişehir	A.Ü.	-	2	-	1	1	4
	DMMA	-	-	-	-	1	1
	İTİA	-	-	-	-	1	1
İstanbul	E.Ü.	-	-	-	-	1	1
	DGSA	-	-	-	-	1	1
	DMMA	2	-	-	-	-	2
	İTİA	4	-	-	-	1	5
	İTÜ	5	9	-	3	1	18
	İ.Ü.	8	38	3	13	-	62
İzmir	E.Ü.	7, 2	25	-	-	1	35
Kayseri	GNTF	1	-	-	-	-	1
Trabzon	KTÜ	2	-	4	-	1	7
TOPLAM		33, 8	104	10	22	13	190

* "Türkiye'nin Bilgi Depoları 1974-1976. Ankara TÜBİTAK 1978" dedi verilere dayandırarak hazırlanmıştır.

yüksek okul.

4.6. Halk ve Çocuk Kütüphaneleri

"Halk kütüphaneleri halkın üniversiteleridir"

Halk kütüphaneleri kadın-erkek her yaşta, her seviyede ve her meslekte okuyucunun çeşitli konulardaki fikir ürünlerinden ücretsiz ve serbestçe yararlanmalarını sağlayarak, bölgesinin kültürel sosyal ve teknik kalkınmasına yardımcı olan kurumlardır.¹ Kalkınmış ülkelerde günlük yaşantının vazgeçilmez bir parçası haline gelen halk kütüphaneleri yalnız kitap dergi ve gazetelerin okunduğu yerler olmaktan çok bölgedeki ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetlerin merkezi durumundadır. Çocuk kütüphaneleri halk kütüphanelerinin bölünmez bir parçasıdır. Örneğin İsveç'te annesi babası meşgul çocuklara bakma çocuk kütüphanelerinin görevlerinden biridir. 4.9. milyon nüfuslu Finlandiya'da 170 halk kütüphanesi ve 15000 noktada duran gezici kütüphane servisi ile, 5 milyon nüfusu olan Hollanda'da 940 halk kütüphanesi, 100 gezici kütüphane ile desteklenerek halka hizmet sunmaktadır. Oysa 67 il 572 ilçe ve 36115 bucak ve köyü olan 45 milyon nüfuslu ülkemizde 503 halk kütüphanesi ve 133 çocuk kütüphanesi bulunmaktadır. Birkaç büyük kentimizde otobüslerle bazı bölgelerde jip, at eşek gibi araçlarla gezici kütüphane hizmeti verilmekte ise de yeterli olmaktan uzaktır. Üç yanı denizlerle çevrili, Marmara gibi bir iç denizi ve bol akarsuyu bulunan ülkemizde su yollarında ve karayolculuğundan daha ucuz olan demiryollarından kütüphane hizmetlerinden yararlanılmalıdır. Tüm halk ve çocuk kütüphaneleri yönetim açısından Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneleri Genel Müdürlüğüne bağlıdır. Halk ve Çocuk kütüphanelerinin merkez yeteli bir yönetime sahip olması planlama, merkezi kütüphane hizmetleri sunma açısından bir avantaj gibi görünmekle birlikte bugüne değin ne planlama ne merkezi hizmet sunma açısından bu avantajı kullanılamamıştır.

Halk kütüphaneleri kataloglama kuralları ve sınıflandırma sistemi açısından standartlaşmıştır. Standartların yetersizliği bir yana bırakılırsa merkezi kütüphane hizmetleri için önkoşul olan bu durumdan da bir yarar sağlanamamıştır. 1970 sayımına göre toplam nüfusun 1/3'ü, 4393495 erkek, 8424341 kadının okur yazar olmadığı saptanmıştır. Okuma yazma seferberliğinin hızlandığı bugünlerde halk kütüphanelerine çok büyük görevler düşmektedir. Halk kütüphaneleri yeni bir planlama ve yapı ile toplumdaki gerçek yerine oturtulmazsa okuma yazma seferberliğinin beklenenini veremeyeceği, okuyacak malzeme bulamamaktan okumayı yazmayı unutan diplomalıların varlığı kanıtlanmaktadır.

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda örgün eğitim dışında kalan geniş yığınların eksikliklerini giderici, onların değişen toplumsal koşullara uyumlarını sağlayıcı, kentleşmenin endüstrileşmenin ve tarımda modernleşmenin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmasına yönelik geniş kapsamlı yaygın eğitim hizmetlerinin geliştirilmesinin gerçekleştirilememiş bulunduğu ve en yaygın kültür hizmetleri arasında, sayılan kütüphanelerin yurt düzeyinde dengeli bir dağılımının sağlanmadığı, ayrıca kütüphanelerin daha canlı birer kültür evi durumuna getirilmesi açısından yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmediği, kütüphanelere alınacak yayınların seçimi açısından çağdaş ölçüler getirilmediği^x saptanmışsa da geniş yığınlar için yaygın

1. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Kütüphaneler Komitesi Raporu. Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1961. Tanım UNESCO'ca yapılmış ve kütüphaneler komitesince kabul edilmiştir.

x "Kültür Bakanlığı Kitap ve Süreli Yayın Seçme Kurulu Yönetmeliği" 21 Eylül 1981 tarih 17465 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

eğitim hizmetleri ile halk kütüphaneleri arasındaki organik bağ kurulamamıştır. Bu nedenle, ulusal bilgi sistemi planlanırken halk kütüphaneleri üzerinde önemle durulması gerekir.

4.7- Özel Kütüphaneler

1972 yılında yapılan bir doçentlik tezinde, yasama, yargı, yürütme organları ile KİT'lere ilişkin 103 kütüphane saptanmıştır.¹ Bu sayıya özerk kuruluşlar, mesleki kamu kuruluşları ve milletlerarası kuruluşlarla yabancı devletlerin Türkiye'deki büro ve temsilciliklerine bağlı kütüphaneler dahil değildir.

Resmi daire kütüphanelerinin "özel kütüphaneler" başlığı altında anılma nedeni, kişilerin özel kütüphanelerini dışarda tutarsak, bu kütüphanelerin içinde bulunduğu kuruluşun amaçları doğrultusunda ve kuruluşun ilgi alanına giren konularda bilgi sunmakla görevli birimler olmasındandır. Yani bir devlet dairesinin bir meslek odasının, bir derneğin, bir işyerinin, bir sendikanın kurduğu kütüphaneler özel kütüphanelerdir.

Özel kütüphanelerin işlevi 1909'da A.F.D. de kurulan "Special Libraries Association"ın benimsediği sloganda ifadesini bulmuştur: "Putting Knowledge to Work"² (bilgiyi çalışmaya uygulamak).

Resmi daire kütüphaneleri dışında kalan özel kütüphanelerin sayısı saptanamamıştır. Ulusal bilgi ağında değişik konularda bilimsel ve teknik bilgi uçları olarak işlev yapacak bu kütüphanelerin yanında birer dokümantasyon merkezleri kurulduğuna daha önce değinilmiş ve bu girişimlerin sakıncalı bulunduğu belirtilmişti. Yeri gelmişken, dokümantasyon merkezi ile özel kütüphane arasında bir ayırım olup olmadığı sorusunu yanıtlamaya çalışalım:

"Aslında böyle bir ayırım birçok yerde yapılmamaktadır. A.F.D. de "Special Library Association" İngiltere'de Aslib (~~Association~~ of Special Libraries and Information Bureaux) bu ayırımı yapmayan kuruluşların başında gelmektedir".³

Yayınlarında genellikle kütüphane ve dokümantasyon merkezi ayırımı yapan UNESCO, en son yayınladığı bir belgede "geleneksel kütüphanelerle dokümantasyon merkezleri arasındaki fark giderek belirsizleşmektedir"⁴ diyerek salt özel kütüphanelerle değil her tür kütüphane ile dokümantasyon merkezi arasında bir fark kalmadığını belirlemektedir.

1. Baysal J. "Resmî Daire Kütüphaneleri ve Dokümantasyon Merkezleri. Doçentlik Tezi. Ankara, TÜPİTAK, 1974. VI, 121.
2. Harrod, L.M. The Librarians Glossary. 3rd ed. London, Andre Deutsch 1971. 603.s
3. Dokümantasyon nedir. Haz.: S. Taner. Ankara, TÜRDOK, 1971. 4.s.
4. UNESCO International Congress on Universal Availability of Publications. 3-7 May 1982, Paris. Main Working Document. 19.

Ek 1'de sunulan tanımlardan da görüleceği gibi bu değişik adlarla anılan merkezlerin işlevleri aynıdır. Ancak ülkemizdeki özel kütüphaneler, bilimsel ve teknik bilgi iletmekte beklenen dinamizme kavuşamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise bu kütüphanelerde hizmet veren personelin büyük bir çoğunluğunun gerekli bilgi ve beceriden yoksun olmasıdır.

4.8- TÜBİTAK Dokümantasyon Merkezi (TÜRDOK) 278 sayılı TÜBİTAK Kuruluş Yasasının "Kurumun çalışmalarıyla ilgili alanlarda yayınlar yapmak veya bu gibi yayınları desteklemek ve bir dokümantasyon merkezi kurmak" kaydını koyan 2. maddesinin (4) fıkrası gereğince ve Bilim Kurulu'nun 31 Ocak 1966 tarih ve 33 sayılı toplantısında aldığı kararla kurulmuştur.

Bilgi üretimi açısından, görevlerini, müsbet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar yapmak, yaptırmak, ulusal araştırma politikasının saptanmasında hükümete yardımcı olmak, araştırma fikrini yaymak, bilim adamlarının, araştırmacıların yetiştirilmelerini ve geliştirilmelerine olanak sağlamak biçiminde özetleyebileceğimiz TÜBİTAK'ın Kuruluş 'yasası'na "dokümantasyon merkezi kurmak" görevinin eklenmesi kuşkusuz bir raslantı değildir. Bilgi üretiminin girdileri, beyin gücü, parasal kaynaklar, donanım ve bilgi donatımı olarak sıralanabileceğine göre, TÜBİTAK Dokümantasyon Merkezi, dördüncü girdinin hazırlanması için gerekli görülmüştür.

Ülkemizin bu tip dinamik bir merkez kurmada deneyimsiz oluşu kavramların belirsizliği gibi nedenlerle Merkez'in amaç ve işlevlerini belirten bir yönetmelik hazırlanamamış olabilir, ancak aradan geçen sürenin bunları kazandıracak uzunlukta olduğuna göre daha fazla zaman geciktirilmeden anılan yönetmeliğin hazırlanması gereğini vurgulamak isteriz.

TÜRDOK tanıtma broşüründe Dokümantasyon Merkezi'nin "amacı müsbet bilimlerin temel ve uygulamalı alanlarındaki bilgi kullanıcılarının yurt içi ve yurt dışında üretilen bilimsel ve teknik bilgidен en etkin biçimde yararlanmalarını sağlamak; ülkede enformasyon hizmet ve sistemlerini geliştirmek, yerleştirmek ve bu konuda eşgüdüm sağlamaktır."¹ TÜBİTAK tanıtma broşüründe ise "TÜBİTAK ilgi alanlarında enformasyon hizmetleri verir,

Bu hizmetleri:

- Yayın taramak
- Belge sağlamak
- Bilgi duyurmak
- Çeviri yapmak
- Kaynak eser sağlamak
- Enformasyon alanında eğitim ve danışmalık yapmak şeklinde yürütür"²

ifadeleri yer almaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi bilgi hizmeti veren merkezlerin temel ögesi kullanıcılarıdır. Bu nedenle TÜRDOK kullanıcılarına ve gerek duydukları bilgilere kısaca değinmekte yarar görülmüştür.

1. TÜRDOK, Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi (tanıtma broşürü)
2. TÜBİTAK, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (tanıtma broşürü) 15.s.

TÜBİTAK içi ve TÜBİTAK dışı olmak üzere iki grupta toplanabilir:

TÜBİTAK içi kullanıcılar: Kuruluş Yasası'nda belirtilen görevleri yapabilmesi için TÜBİTAK'ın çeşitli kademeleri, araştırma grupları ve birimlerinde çalışan kişilerdir. Sağlıklı ve hızlı karar verebilmek ve görev yaparken karşılaşılan sorunları çözmek için bilgiye gereksinim duyarlar.

TÜBİTAK dışı kullanıcılar üç grupta toplanabilir:

1- Araştırmacılar: Sayıları yaklaşık 2500 civarında olan bu kişiler kendileri birer bilgi kaynağıdır. Yurt içi ve dışı meslekdaşları, ilgili kuruluş ve derneklerle kişisel iletişim kurdukları ve uluslararası bilimsel toplantılara katıldıkları için en hızlı bilgi iletişim kanalı kullanma olanağı bulurlar. İlgili alanlarındaki en güncel bilgileri en hızlı isteyen gruptur.

2- Yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim üyeleri: Toplam sayıları 12304¹ olan öğretim üyeleri belli akademik ünvanlar için tez yaparken ve ders programlarını hazırlarken bilgiye gereksinim duyarlar. Bu gruba hizmet sunmakla yükümlü asıl kuruluşlar, üniversite kütüphaneleridir. Buna karşın TÜRDOK hizmetlerinden yararlanan en büyük gruplardan biridir. Bunun en büyük nedeni, üniversite kütüphanelerimizin büyük bir çoğunluğunda modern kütüphanecilik hizmetlerinin henüz verilemeyeşidir. Bu kütüphaneler iyi örgütlenip, görevlerini tam yapacak duruma geldikleri zaman TÜRDOK'a yapılan bazı hizmet taleplerinde azalma beklenmelidir.

3- Sanayi: Bilgi gereksinimi sanayinin etkinlik alanına göre çeşitlilik göstermektedir. Bunları dört ana grupta toplamak mümkündür.

a) Araştırma ve geliştirme etkinlik alanında, teknolojik ve bilimsel bilgi gereksiniminde bir sınırlama söz konusu değildir. Her an her çeşit bilgiye ihtiyaç duyulabilir. Çoğu zaman hazır bilgi olmadığı için bilgiyi bu etkinlik alanı üretir.

b) Değerlendirilmiş bilgi: Geleceğe ışık tutan veya geçmişteki eğilimleri ve bu eğilimlerin geleceğe yansımaları yapan bilgidir.

c) Seçilmiş bilgi: Sanayicinin isteklerine uygun ayıklanmış, fakat yorum katılmayan bilgidir.

d) Tüketici için hazırlanan bilgiler: Sanayicilerin birbirlerine prospektüs, broşür, katalog föy volan sistemleri gibi yollarla verdikleri bilgilerdir.²

Sistematik bir biçimde toplanmaları organize edilip saklanmaları gerekir.

Kişisel kanımız, TÜRDOK kullanıcılarının büyük bir çoğunluğunun çok yüksek oranda yurt dışında üretilen bilgileri kullandığı yolundadır.

TÜRDOK kullanıcılarının gereksinim duyduğu bilgilerin tümünü sağlaması ve saklaması olanaksız olduğu kadar gereksizdir. Ulusal bilgi akam sistemi planlanırken kütüphanelerin bu arada TÜRDOK'un amaç ve işlevleri, belirlenen politikalarına göre yeniden saptanmak durumundadır.

1. Türkiye İstatistik Cep Yılı 1980. Ankara DİE, 1980

2. Akçasu, S. "Sanayinin bilgi gereksinimi". DTCF. Kütüphanecilik Bölümü'nde verilen ders notu, 1981.

TÜRDOK'un yurt içinde üretilen bilgilerle olan ilişkisi - TÜBİTAK'ın görevleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. İlgili alanına giren konulardaki araştırmalarda, ulusal politikaların saptanmasında, bilim adamlarının yetiştirilmesinde kullanılacak bilgiler yayınlanmış olsun olmasın TÜRDOK'ça geliştirilecek veri tabanı (data base) kapsamına alınmalı ve "Aylık Duyuru Bülteni"nde indekslenmelidir. Belirlenecek ulusal aksesyon politikası çerçevesinde, kuruluşlara yayınlarını ve yayınlanmamış çalışmalarını sisteme iletmeye yükümlülüğü yasal düzenlemelerle verilmelidir. Yasal düzenlemeden, TÜBİTAK kütüphanesi'nin "Derleme Yasası" kapsamına alınması anlaşılmamalıdır. Çünkü geliştirilen veri tabanının ulusal düzeyde bir bilgi erişim (EE) sistemi olmadığını, daha da önemlisi Derleme Yasası ile sadece yayınlanmış fikir ürünlerinin derlenebildiğini, bunların tümü olmasa bile büyük bir çoğunluğunun TÜBİTAK kütüphanesi'nde sağlandığını, esas sorunun denetim altına alınamadığı için kaybolan, yayınlanmamış bilgi alanında bulunduğunu önemli vurgulamak isteriz. Ayrıca, bilgi ağında önemli bir uç olarak düşünülen, ulusal düzeyde bir EE sisteminin ülkede üretilen tüm fikir ve sanat ürünlerini toplamak gibi yasal bir yükümlülüğü bulunan Milli Kütüphane'ce geliştirilmesinin yerinde olacağı görüşündeyiz.

"Ulusal düzeyde gerçekleştirilecek bir EE sistemi bilgi kaynaklarının denetim altına alınabilmesi bakımından planlama, ekonomik ve toplumsal kalkınma bakımından pek önemli bir başka kaynak olabilecek ulusal bilgi bankası (PB) kavramı için de olumlu koşullar sağlayabilecektir. Kullanıcının aradığı bilginin izini bulma amacı güden EE sistemi ile doğrudan bilgiyi kullanıcıya verebilecek bir EE arasında teknik bakımdan ayrımlar olmakla birlikte, önemli bağlar da vardır.¹

1. Köksal, A. Türkiye'nin bilimsel ve teknik bilgi erişim sorununa bilişim yaklaşımı. Ek: DPT Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonuna sunulan raporda yer verilen sonuç ve öneriler. 1975.

5. SONUÇ

Ülkemizde önceki yıllarda gözlenen "bilginin önemi" konusundaki bilinç eksikliği dönemi aşılmıştır. Artık hemen hemen herkes üretimi daha verimli, yönetimi daha güçlü kılacak böylece ülkenin daha hızlı ve daha sağlıklı kalkınmasını sağlayacak bilgi akım sisteminin gereğine inanmaktadır. On yıldan beri Kalkınma Planı ve Yıllık Programlara konu ile ilgili bir dizi tedbir konulması bunun bir kanıtıdır. Bununla birlikte böyle bir entegre sistemin nasıl oluşturulacağı konusundaki yaklaşımlar bugüne değin başarılı olamamıştır.

Ulusal Bilgi Akım sistemi tüm gereksinimleri karşılayan dev bir merkez olmadığı gibi ille de bilgisayarlı bir uygulama değildir. Tüm bilgi kaynaklarının sorun çözmeye yönelik ve eşgüdümlü kullanımını sağlayan ve bilgi sorunlarına sistematik fakat esnek yaklaşım olanağı yaratan bir plan uygulamasıdır.

Bilgi akım sisteminin altyapı öğeleri üç grupta incelenebilir:

- a) Kullanıcı gereksinimlerinin çözümlemelerine göre geliştirilmiş bilgi kaynakları (kütüphaneler, veri tabanı, bilgi bankaları)
- b) Gerektiğinde modern teknolojileri uygulayan kuruluşların en etkin ve birbirleri ile eşgüdüm içinde çalışmalarına olanak sağlayacak bir örgütlenme
- c) Yeterli sayıda eğitilmiş nitelikli insangücü.

Konu ile ilgili tüm ulusal politikalar saptanarak bu altyapı öğeleri Kalkınma Planı çerçevesi içinde sürekli geliştirilmek zorundadır.

Kütüphane, veri tabanı ve bilgi bankalarının amaç ve işlevlerini belirlemek hem verilen hizmetleri değerlendirmek, hem işbirliği alanlarını saptamak hem de gereksiz ikilemleri önlemek açısından son derece önem taşır.

"Bilgi Ekonomisi" son yıllarda üzerinde en çok araştırma yapılan konulardan biridir. Ülkemizde ise en ekonomik model geliştirme amacına yönelik bilimsel çalışmalara henüz başlanmadığı gibi UNISIST, IFLA, FID gibi kuruluşların geliştirmekte olan ülkelerin yararlanması için yaptığı veya yaptırdığı çalışmalar da gerektiği gibi izlenip değerlendirilmemektedir. Yani toplumun tüm kesimlerine bilgi hizmeti götürmekle yükümlü kuruluşlar kendi konularındaki bilgi birikimini yeterince kullanmamaktadır. Kanımızca Plan tedbirlerinin yetersiz kalmasındaki en büyük neden budur.

Halk ve okul kütüphaneleri dışında kalan kütüphanelerin hemen hepsi derlemelerini, yurt dışından sağladıkları bilgi kaynaklarından oluşturmaktadır. Özellikle bilimsel ve teknik bilgi kaynakları edinmede yüksek oranda dışa bağımlılık söz konusudur.

Kütüphanelerimizin büyük bir çoğunluğu, henüz modern kütüphanecilik ilkelerini, elle çalışacak düzende bile uygulayacak yeterli sayıda ve bu amaçla eğitilmiş insan gücüne sahip değildir.

Uygun bir bilgi altyapısını oluşturabilmek için kısa ve uzun dönemli bir plan uygulamak şarttır. Hazırlanacak bu plan, sosyal ve ekonomik kalkınma planlarının ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmelidir.

Türkiye'de geliştirilecek bilgi ağı bu plan çerçevesinde geliştirilmeli ve

1- Yurt içinde üretilen her tür belgenin yurtiçi ve yurtdışı isteklere yanıt verecek biçimde derlenmesi, düzenlenmesi ve gelecek kuşaklara aktarıl-mak üzere saklanması

2- Her belgenin yalnızca bir kez işlem görmesini

3- Kitap ve süreli yayınlarla ötekî gereçlerin çevrimiçi toplu kataloglarının hazırlanmasını

4- Ülke içinde üretilen bilgilerin bibliyografik denetiminin eksiksiz yapılmasını sağlamalıdır.

Bilgi ağlarının gelişmesinde en büyük rolü, bilgi işlem ve hizmetlerinde bilgi-sayar ve iletişim (telekomünikasyon) teknolojilerinin birlikte kullanılması oynamıştır. Kütüphanelerimizin bu teknolojilerden yararlanma düzeyi çok düşüktür. Ancak DFT 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1981 Programı "Bilgi İşlem" başlığı altındaki dördüncü tedbiri, bilgi işleme teknolojisinden yararlanmak isteyen kamu kuruluşlarına düşük kapasite ile çalışan ötekî kamu kuruluşlarında bulunan bilgisayarlardan yararlanma olanağı sağlamaktadır. Ulusal bilgi ağı içinde yer alacak kuruluşların bu teknoloji-lerden yararlanacağı varsayılmaktadır. Zira donanım, yazılım, veri tabanları ve makinaca okunur kütüphane katalogları ve bunların arasında iletişim bağlantıları hazırlanmadan ulusal bilgi ağı oluşturmak düşünülemez.

Kalkınma planları ile saptanan öncelikli sektörlerin bilgi gereksinimlerini kar-sılayan merkezler başta olmak üzere, zamanla ülke içinde bilgi akımını sağlayan tüm merkezler aılan plan çerçevesinde birer uç olarak, duyulan bilgi gereksinimine göre ya bibliyografik künyelerden oluşan veri tabanı, sayısal ve bilimsel verilerden oluşan bilgi bankaları biçiminde geliştirelerek ulusal bilgi ağı kurulacaktır.

Amaç, uzun vadede ulusal düzeyde bir ağ geliştirmek olmakla birlikte, başlan-gıçta bir kentin örneğin Ankara'nın pilot bölge seçilmesi yerinde olur. ODTÜ kütüp-hanesi, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi, Milli kütüphane, Tarım ve Sanayi Bakan-lığı kütüphaneleri, Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası Dokümantasyon Merkezi, Türkiye Çimento Müstahsilleri Çimento Araştırma ve Geliştirme Merkezi uç adayları arasında görülmektedir.

6. ÖNERİLER

1- Konu ile ilgili insan-insan iletişimde karşılaşılan sorunları çözmek amacı ile bir kavram çalışması yapılmalıdır.

2- Konu ile ilgili olarak ulusal bilim, sağlama, dermeden ayıklama yapma, ödünç verme ve benzeri politikalar saptanmalıdır.

3- Kısa ve uzun vadeli planlara temel olmak üzere ve öncelikle teknik, operasyonel, yönetsel ve ekonomik olurluk çalışması yapılmalıdır. Her ne kadar bazı yasal düzenlemeler gerekli görülmüş ve raporda önerilmişse de olurluk çalışmasından önce yasalar çıkarılmamalıdır.

4- Yönetilen (adem-i merkeziyetçi) birimlerle halk ve okul kütüphanelerini bir sistem yaklaşımı ile planlayarak, aralarında eşgüdüm ve işbirliği sağlayacak kuruluş, yasal düzenlemelerle belirlenmelidir. Bu kuruluş tercihan sadece planlama, eşgüdüm, araştırma ile yükümlü olmalıdır.

5- Bu kuruluşun, uzmanların danışmanlığından yararlanması için bilişim mühendisi, kütüphaneci, arşivci, üniversite, kamu, özel sektör temsilcilerinden oluşan bir "Danışma Konseyi" kurulmalıdır.

6- Planlamaya temel olmak üzere, bilgi hizmeti veren kuruluşların mevcut durumlarını saptamak için incelemeler (survey) yapılmalıdır. Bu incelemelerde merkezlerin yapısı, insan gücü, derme, araçlar, teknik hizmetler ve işbirliği düzenlemeleri içerilmelidir.

7- İşlevleri aynı olan birden fazla birim kırma yerine, mevcutlar iyileştirilmeli, görevlerini tam yapmaları için gerekli yasal ve parasal düzenlemeler yapılmalıdır.

8- Bilgi görevlilerinin planlanan nicelikte ve günün koşullarına yanıt verecek nitelikte yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

9- Derleme yasaı çağın gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmelidir.

10- Yayınlanmış olsun olmasın, yurt içinde yapılan bilimsel ve teknik çalışmaların TÜBİTAK Kütüphanesine iletilmesi yasal düzenlemelerle sağlanmalıdır.

H- Yurt dışından sağlanan belgelerin siparişi tek elden yapılmalıdır.

12- Gerek yurt içi, gerek yurt dışı istekleri karşılamak üzere, ülke için en uygun ödünç verme modeli geliştirilmelidir.

13- Varatılan fikir ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılması, uzun süre saklanmalarına bağlıdır. Belgelerin nitelsiz kağıda basılması sonucu kısa sürede yapranması hatta tamamen yok olması tehlikesi karşısında belli teknolojik olanaklardan yararlanarak ivedi önlemler alınmalıdır.

- 14- Başta PTT olmak üzere ilgili öteki kuruluşlarca işbirliği yapılmalıdır.
- 15- Bilgi işlem teknolojisinin, ulusal ekonomiye daha çok katkı sağlayacak alanlarda kullanılmasına özen gösterilmelidir.
- 16- Devlet İstatistik Enstitüsünün gerekli verileri toplaması sağlanmalıdır.
- 17- Bilgi bilim ve kütüphanecilik alanlarındaki bilimsel araştırmalar TÜBİTAK'ça desteklenmeli, bilgi hizmeti veren kuruluşların dünyanın neresinde yapılmış olursa olsun bu tip çalışmaları izlemeleri ve gerekenlerin dilimize kazandırılmaları sağlanmalıdır.
- 18- Başta UNESCO olmak üzere konu ile ilgili tüm uluslararası kuruluşlarla yapılan işbirliği daha da güçlendirilerek sürdürülmelidir.

EK : TANIMLAR

1-PİLGİ SUNAN MERKEZLERLE İLGİLİ TANIMLAR

1-1. Arşivler

- X ARCHIVES. Public records or historical documents kept in a recognized repository.

1-2. Dokümantasyon (Pelgeleme) merkezleri

- X DOCUMENTATION CENTRE. A place publications are recieved, processed, preserved, summarized, abstracted and indexed; where bulletins relating to such material are prepared for distribution to those interested; where research is undertaken, bibliographies prepared, and copies or translations made.

1-3. Enformasyon (Elgi) merkezleri

- X INFORMATION CENTRE. Usually an office, or a section of a bibliographical centre, research bureau or documentation centre, which gives information about books or on a subject with which the organization providing the facilities of the centre is concerned. Staffing varies, but may include any or all of the following: research officers, librarians, bibliographers or information officers. It may include the functions of a special library and extend its activities to include collateral functions such as: technical writing, functions performed by machine methods, and library research for clients.

1-4. Kütüphaneler

- LIBRARIES. Collections of books and other forms of records housed, organized, and interpreted to meet broad and varying needs of people for information, knowledge, recreation and aesthetic enjoyment.

Encyclopedia Americana. International ed. 1966. C.17 353.s.

1-5. Özel Kütüphaneler

- X SPECIAL LIBRARY. A library maintained by an indivudual, government agency or any other group for the collection, organization, and dissemination of information and primarily devoted to a special subject and offering specialized service to a specialized clientele

2-PİLGİ GÖREVLİLERİ İLE İLGİLİ TANIMLAR

2-1. Arşivci

- X ARCHIVIST. A person who has the care of archives, and makes them available under proper safeguards to historians and researchers.

X Harrod, L.M. The Librarians' glossary of terms used in Librarianship and the book crafts and a reference book.

3rd. rev, ed. London, Andre Deutsche, 1971, 784

2-2. Dokümantalist (Belgeleme Uzmanı)

- X DOCUMENTALIST. One who practises documentation. An information officer or intelligence who is concerned with the collection and dissemination of knowledge, rather than the librarian who is concerned with the techniques of handling records of knowledge, making them available and possibly exploiting them. He is concerned with assembling information contained within documents together with data from other sources to form a new compilation.

2-3. Enformasyon Uzmanı

- X INFORMATION SCIENTIST. An INFORMATION OFFICER (q.v.) who has a science degree and may be qualified in the administration of a library of scientific literature. He should be capable of evaluating information gathered and of exercising an advisory function.

INFORMATION SCIENTISTS. are engaged in such diverse activities as microphotography, automatic and associative indexing; the design of on-line systems for interrogative text; library and information systems analysis, the management of information centers, studies of information behaviour and requirements of pure and applied scientists, computational linguistics; the design of information networks; and the development of special classification and indexing systems. (The American Society for Information Science ASIS)

KAYNAKÇA

- 1- AKÇASU, S. Sanayinin bilgi gereksinimi. DTCF Kütüphanecilik Bölümü'nde verilen ders notu, 1981
- 2- 1982 Yılı Programı. 30 Kasım 1981 tarihli ve 17530 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "1982 Yılı Programının Uygulaması Koordinasyonu ve İzlenmesine dair 8/3891 sayılı Bakanlar Kurulu kararının ekidir. Resmi Gazete 29 Temmuz 1982
- 3- DPT. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- 4- DPT. 1981 Programı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- 5- GREEN, S. 1970'lerin teması NATIS. Çev.: G. Büyükdora. DPT Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu. Teksir
- 6- HARROD, L.M. The Librarians' glossary of terms in librarianship and the book crafts and a reference book 3rd. rev. ed. London, Andre Deutsche, 1971.
- 7- IFLA/ROTNA Central Services for libraries in developing countries. Report of the travelling Seminar 1981.
- 8- KÜKSAL, A. Türkiye'nin bilimsel ve teknik bilgi erişim sorununa bilimsel yaklaşımı. Ek: DPT Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonuna sunulan raporda yer verilen sonuç ve öneriler. 1975. Teksir.
- 9- LINE, M.P. ve diğerleri. National interlending system: A comparative study of existing systems and possible models. Paris, UNESCO, 1980.
- 10- ROPREDO, J. Problems involved in setting up and operating information networks in the developing countries. Unesco Bull. Lib. vol. 30. no.5. 1976. 251-254.
- 11- The ROLE of national libraries in national and international systems: a policy statement approved by directors of national libraries meeting in Lausanne 20-21 August 1976. Unesco Bull. Libr. Vol.31. no.1. 1977. 7-25.
- 12- TÜBİTAK/TAG İhtisas Komisyonu. Türkiye'de araştırmada dışa bağımlılık ve bunu azaltma yolları. 1982. Teksir.
- 13- TÜBİTAK, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (tanıtma broşürü)
- 14- TÜRÖÖK. Dokümantasyon nedir? Haz. S. Taner. Ankara, 1971.
- 15- TÜRÖÖK. Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi (tanıtma broşürü)
- 16- TÜRKİYE bilgi işleme merkezleri klavuzu, Ankara, ÖDÜ, 1975.
- 17- UNESCO. International Congress on Universal Availability of Publications. 3-7 May 1982 Paris. Main Working Document.
- 18- UNESCO, UNISIST Intergovernmental Conference for the establishment of a World Science Information System 4-8 October 1971, Paris. Final Report. 60.
- 19- UNESCO. National Information systems, establishing a legislative framework for the implementation of NATIS. Paris 1977.